

dr. Lantos Éva főiskolai tanár:

A TANTERVI MINIMUM ELSAJÁTÍTTATÁSÁNAK METODIKAI ALAPKÉDÉSEI
A FŐISKOLAI OROSZ NYELVOKTATÁSBAN

A műszaki szakos hallgatók 3 éves főiskolai képzési rendszerében sajátos helyet foglal el az idegennyelvi (orosz nyelvi) képzés. Egyrészt megfogalmazott célkitűzés e rendszerben is a komplex teljesítőképes nyelvtudás elérése; s ennek megfelelő konkrét vizsgakövetelményeket ír elő a vonatkozó MM-intézkedés. A záróvizsgán írásbeli nyelvtani feladatsort és orosz nyelvű szakszöveg magyarra fordítását kell megoldaniuk a hallgatóknak; a szóbeli tételek pedig olvasás utáni szövegértési és -elemzési, általános és szaknyelvi témákból társalgási és önálló tananyagkifejtési kérdéseket tartalmaznak. A követelmény tehát objektíve adott, s a társadalmi igényeknek megfelelően magas színvonalú.

Másrészt - a feltételek oldaláról közelítve a feladatot - megállapítható, hogy az új képzési rendszerben egyértelműen nehezebb a végrehajtás hallgató és tanár számára egyaránt. A nyelvoktatási körülmények - főként az óraszámok radikális csökkentésével (a műszaki szakokon 350 óra helyett mindössze 160 óra áll rendelkezésre) - fokozzák a nehézségeket, s emellett megmaradt a korábbi általánosan alacsony hallgatói tudásszint problémája is: minden hallgatói szakaszban a főnévragozási és egyéb általános iskolai alapismeretek intenzív ismétlésével, újratanításával kell kezdenünk az oktatást. Az eredményesség ellen ható tényező a szakaszok nagy létszáma is, ami készségtantárgyak esetében igen nehezen ellensúlyozható.

A katonai főiskolai képzésben az oktatók tulajdonképpen az általános nyelvoktatás-módszertani alapelvek és szabályok speciális alkalmazását végzik. Metodikai tudományos kutatómunkánk fő módszere - ebből adódóan - az elméletileg megalapozott módszerek, eljárások (mint hipotézisek) kidolgozása és többszöri pedagógiai kipróbálása.

A kipróbált, és az alábbiakban részletezésre kerülő módszerek eredményességét a gyakorlat igazolja; s ehhez az elsődleges tapasztalataink kedvezőek. Bár ezek további vizsgálata és fejlesztése ezután is folyamatos feladatunk, mégis célszerűnek tartjuk a jelenlegi közzétételüket ajánlasként, a továbbgondolás és tapasztalatcsere érdekében.

Hogy a nyelvoktatásunk hatékonysága a kedvezőtlen képzési körülmények ellenére is biztosított legyen, a tervező és előkészítő munka koncentráltabbá tétele, a módszertani tevékenységünk korszerűsítése szükséges.

A tervező és előkészítő munka fő feladata:

1./ A tantervi minimum részletekig pontos meghatározása; nyelvi tananyagként - alapszöveggként és az erre épülő produktív típusú gyakorlat-rendszerként - való megszerkesztése, valamennyi nyelvtani és lexikai tárgykörre ill. témára vonatkozóan.

2./ Ehhez kapcsolódóan a tananyag-minimumra épülő készségfejlesztési terv részletekbe menő pontos kidolgozása valamennyi anyagrésze vonatkozóan, a rendszerszemlélet érvényesítésével. Ez magában foglalja az egyes képzési területeknek (szövegértés, olvasás, fordítás, beszéd, írás, fogalmazás) megfelelő készségek, részkészségek fejlesztésének mennyiség, arányok, kapcsolódások szerinti átgondolt megtervezését.

3./ Ezek után következhet a tantervi minimum kiegészítése, bővítése: tehát a magasabb nyelvtudási szintek tananyagának és készségfejlesztési tervének kidolgozása úgy, hogy egyidejűleg biztosított legyen a közepes, jó és kiváló előmenetelű hallgatók fejlődése is, megvalósíthatassuk - a tanórai kereteken belül is - a differenciált nevelést és oktatást.

Ismeretes, hogy a főiskolai képzési célrendszernek megfelelően az orosz nyelvi tananyag három nagy tematikus egységre oszlik:

- az általános társalgási témákra,
- az általános katonai lexikára,
- a fegyvernemi-szakmai alapszókincsre és együttműködési társalgási kifejezésekre,

emellett a három témakörhöz kapcsolódó nyelvtani, fordítástechnikai ismereteket és szabályrendszere alkalmazását is magában foglalja.

A nyelvoktatás egyik kulcskérdése tehát a helyes tananyagszerkesztés.

A tanórai orosz nyelvi tananyagok (tananyag-minimumok) összeállításához az általános társalgási témákra és nyelvtani alapozásra vonatkozóan megbízható alapot jelent a katonai főiskolák hallgatói számára írott központi jegyzet (1986-ban készült el főiskolánk szerzői kollektívájának munkájaként); amelyből a minimumanyag jól elkülöníthető (jelölhető ill. jegyzetelhető is). Csupán arra kell külön figyelmet fordítani a válogatás során, hogy a nagy információértékű és használati körű nyelvi szerkezetek és kifejezések tervszerű, ciklikus ismétlése a kijelölt minimumanyagban is megvalósuljon. A nagyon kevés óraszám mellett külön is hangsúlyt kap ez a fajta ökonomikus ismétlés; bebizonyosodik, hogy nem egyszerű összeadódást, hanem minőségi többletet eredményez: így a tudás szintézissé mélyül, komplexsége tehető.

Ezen túlmenően azonban az oktató tanároknak az általános katonai és a fegyvernemi-szakmai témák feldolgozásában is biztosítaniuk kell az előző (társalgási) anyagrészekkel való folyamatos és ciklikusan ismétlődő nyelvi kapcsolódásokat. Ezt a szerkesztőmunkát tanszékünk tanárainak részben együttes, a szakágankénti anyagokban pedig egyéni munkával kell megvalósítaniuk.

A tananyagszerkesztéshez szorosan hozzátartozik a tanórai körülményekre, eseményekre való - látszólag spontán, de valójában nagyon is tudatos és előkészített tanári reagálás is, ami a régebbi nyelvi anyagok új, életszerű szituációban való gyakoroltatását hivatott megvalósítani. A legkézenfekvőbb "spontán" beszédtema a hiányzók, vagy előző hiányzók iránti érdeklődés (чем болеют, болели; выздоровели ли они; где - были - они; куда, зачем их откомандировали; каких результатов они достигли в соревновании; куда они поехали, когда придут - приехали из увольнения или отпуска и т. д.); az időjárás; az előző vagy következő tanórák eseményei; az aktuális ünnepek, évfordulók. Ez utóbbiak - a nevelési és művelődési célok mellett - jó lehetőséget adnak többirányú nyelvi ismétlésre, kapcsolódásra is: pl. az űrhajózás napján ismételhetők az évszámok, a "был запущен" típusú fontos kifejezések, a katonai rendfokozatok és előléptetések lexikai egységei (какое звание имел Ю. А. Гагарин перед полётом в космос - после полёта? В кого произвели его после полёта? и т. д.).

Összességében a legfontosabb metodikai alapelvünk - a tananyagyszerkesztésre vonatkozóan is -, hogy ne különálló témákat dolgozzunk fel, mintegy lineáris módon, hanem folyamatosan ismétlő, bővítő, koncentrikus nyelvtanítási stratégia szerint haladjunk az oktatási folyamatban, természetes társalgási szituációkba ötvözve az egyes anyagrészeket. Ez az egyik feltétele és lehetősége is annak, hogy kevés, de funkcionális szempontból jól megválasztott szóval, szókapcsolattal beszélgetni tudjanak (merjenek) hallgatónk; tudásuk - legalább a tananyag-minimumra vonatkozóan - ténylegesen teljesítőképes legyen.

A célirányosan összeállított tananyag mellett az eredményesség másik kulcskérdése a módszertani oldal fejlesztése.

Ez magában foglalja a teljes oktatási folyamat céltudatos megszervezését, s ezen belül az egyes oktatási egységek (tanórák) átgondolt megtervezését és dinamikus levezetését a folyamatos és teljes érdemi aktivizálás biztosításával.

Az egyes nyelvoktatási területek módszertani kérdései közül célszerű kiemelnünk és részletesebben elemeznünk azokat a szabályszerűségeket és lehetőségeket, amelyek a mi képzési körülményeink között a gyakorlatban az eredményesség legfontosabb összetevőinek bizonyultak:

A nyelvtanításnak a kontrasztivitás elvére kell épülnie, mivel az elsajátítás fő akadálya a magyar és orosz nyelv szerkezetének különbözősége. A tanárnak pontosan kell ismernie a különbözőségek lényegét; azért, hogy a tanítási módszert jól választhassa meg, átgondoltan készíthesse el az adott anyagrészt oktatási stratégiáját.

Az orosz nyelvtanításban meghatározó jelentőségű - szinte az egész nyelvtanulási folyamat eredményességét is befolyásoló - tananyagelem a NÉVSZÓRAGOZÁSI RENDSZER, s ezen belül is a RAGOZÁSI ESETEK (ill. a szorosan kapcsolódó ELŐLJÁRÓSZÓK + ESETEK) elsajátítása. Ezért ezt az oktatási folyamat legelején meg kell tanítanunk, s folyamatosan bővítve ismételnünk kell a további anyagrészekben belül is. Ugyanígy az előrehaladás alapfeltétele az igeragozási rendszer teljes elsajátítása is a kezdetkor.

A tanárnak tudnia kell, hogy néhány nyelvtani anyag rész esetében nem annyira az orosz nyelvi alakok előállítás (képzése, ragozása), hanem a magyar nyelvű ragozott (képzett) alak magyar anyanyelvi felismerésének-azonosításának nehézsége okozhatja az elsajátítás fő problémáját, mint például a személyes és birtokos névmások használata (ragozása) során, vagy az ige feltételes módjának produkálásakor. Ilyen esetekben az oktatási stratégia első lépése: a magyar nyelvű ragozott alakok azonosítása; s csak ez után következhet az orosz nyelvű feladatmegoldás.

A legfontosabb szabályok egyike, hogy még a tisztán nyelvtani tananyagot feldolgozó órán is **BESZÉDGYAKORLATOK FORMÁJÁBAN** kell az összefoglaló gyakorlást végeztetni. A főneves szerkezetek és a személyes névmások ragozásának gyakoroltatása pl. a következő szerkezetekkel végezhető életszerűen, beszédgyakorlatok formájában:

kérdésre válasz:

Кто это?

От кого он получил письмо?

К кому он поехал? stb.

(Gyakorlaskor az adott - főnévi vagy névmási - szerkezetek alanyesetű alakjaira mutatunk, amelyeket a táblára vagy az írásvetítő-transzparensre előzőleg felírtunk.)

A lexikatanítás egyik kiemelt feladata a cselekvést, történést kifejező - legtöbbször igei, igenévi - szerkezetek biztos elsajátíttatása.

A "típuskustól" eltérő ősi ragozású igék ragozásakor a típusra is felhívjuk a figyelmet (-обрать, -казать, -нять, -слать, -крыть, -ить végűek stb.) és az egyes igéket magukat is sokoldalúan gyakoroltatjuk az automatizált szintű elsajátíttatásuk érdekében.

A mozgást jelentő igéket kötött szerkezetekben kell az automatizáltság szintjéig ismételtetni, majd beszédgyakorlatok formájában mélyíteni elsajátításukat,

pl.

ездить - ехать - поехать

a./ Как часто вы ездите (домой; в город)?

Я езжу домой ... - Мы ездим в город ...

Летом люди ездят (за границу; на Балатон).

б./ Куда вы теперь едете?

Я еду домой ... - Мы едем в Будапешт.

в./ Вы поедете/поехали в СССР?

Я поеду/поехал ...

Мы поедем/поехали ...

stb.

Külön ki kell emelni a meghívás szerkezeit:

позвоните/приходите к нам в гости!

Ugyanez a módszer a legcélravezetőbb a folyamatos-befejezett igehasználat elsajátíttatásakor is; annak szuggesztív exponálásával és az ismeretnek az állandó ébrentartásával, hogy a folyamatos igét a jelenleg ill. az általában (gyakran) végzett cselekvés kifejezésére használjuk; ill. hogy a befejezett ige jövő idejű alakja az "egyszerű" ragozással azonos. Oppozíciós bemutatással és gyakorlással (pl. a megadott mindkét alak közül a helyes kiválasztásával) érhetjük el, hogy tartósan megjegyezzék, s beszédhelyzetekben helyesen alkalmazzák a folyamatos és a befejezett igealakokat.

Az azonos alakú, de más szóhangsúlyú felszólító mód, ill. kijelentő mód többesszám 2. személyű igéket ugyancsak rendszerezett formában kell gyakoroltatni, mivel a szóhangsúly az orosz nyelvtudás egyik legproblematisabb része a magyar anyanyelvűek számára:

(при)хо́дите; полу́чите; купи́те, посмотре́йте; учи́тесь stb.

Ugyanilyen rendszerű tudatosítás szükséges az -a végű főnevek egyszám birtokos ill. többesszám alany esetének oppozíciós gyakorlásakor (pl. ру́ки, страна́ stb.).

A -Ъ(ТЕ)képzős felszólító módú igéket mint lexikai anyagot célszerű megtanítanunk, hiszen a hangsúlyviszonyokra épülő képzési szabály csak fokozná a nehézséget a magyar hallgatók számára, lexikai anyagként azonban a legfontosabbak könnyen megtaníthatók, pl: **ПОВЕРЬТЕ, ПРОВЕРЬТЕ; (ПРИ)ГОТОВЬТЕ; ПЕРЕСТАНЫТЕ, ВСТАНЫТЕ; ПРЕДСТАВЬТЕ, ПОСТАВЬТЕ, СЯДЬТЕ.**

A beszédképesség fejlesztése a nyelvtanítás legfontosabb stratégiai célkitűzése; valamennyi részterület tulajdonképpen ezt alapozza vagy segíti, továbbfejleszti. Ezen a téren a közismert módszertani alapelvek, szabályok, munkaformák és gyakorlatitípusok sokoldalú, alkotó alkalmazását kell végeznünk az adott képzési körülményekhez igazodva. Itt különösen fontos a magasfokú tudatosság, ötletesség és empátia. Az órávezetésben a meghatározó a tervszerű, folyamatos és teljes **AKTIVIZÁLÁS**. Ez természetesen magában foglalja a differenciált foglalkoztatást is, hiszen az aktivizálás csak így lehet érdemi jellegű. Kezdetből gyakoroltatnunk kell az életszerű társalgást, ezen belül is a kérdést, visszakérdést; a véleménykifejtés mellett az érvelést, vitatkozást is (kezdetben az alternatívák megadásával választási feladatként; később - analóg szerkezetekkel - önálló válaszok, érvek kidolgoztatásával). Mindenkit meg kell szólaltatni; ha más nem is, de ismételni köteles minden hallgató az előtte felelő mondatát, vagy azt 3. személyre vonatkoztatva transzformálni.

Az aktivizálás alapfeltétele a dinamikus órávezetés; s elengedhetetlen a kultúrált kórusmunka rendszeresítése is. A figyelem ébrentartásának, az élénkítésnek is jó eszköze a "szavaztatás" forma: mindenkinek állást kell foglalnia, hogy az elhangzott orosz nyelvű állítás igaz vagy hamis-e? Egyben jól rögzíthetők így a **«КТО ЗА; КТО ПРОТИВ?»** nyelvi fordulatok is.

Nem szabad elfeledkezni, hogy a hallgatói munkavégzésnek döntő részben az orosz nyelven való produktív típusú feladatmegoldást kell tartalmaznia; ezért még a szövegértési gyakorlást is orosz nyelvű feladattípusok segítségével célszerű végeztetnünk, ellenőriznünk, hogy ez a részterület is a beszédképesség fejlesztését szolgálhassa - a speciális rész céljainak teljesítése mellett.

A szövegértés és fordítás egymást feltételező és segítő részterületei a nyelvtanításnak; s mint primér készségek a társadalmilag hasznos nyelvtudás igen fontos részei.

Mindkét területen alapvető az analízis-szintézis, a lényegkiemelés tudatos, tervszerű fejlesztése.

A szövegértés gyakoroltatásához mindkét esetben precíz tartalmi és nyelvi előkészítés szükséges. Az előzőleg feldolgozott lexikához kapcsolódó, aktuális és a hallgatók számára érdekes, rövid, összefüggő szöveget kell választanunk (szükség esetén - céljainknak megfelelően - átalakítva). Mielőtt a szöveget felolvasnánk, a lényeges részek megértésének biztosítását feltétlenül alapoznunk kell. A nyelvi alapozás után fólián kivetítjük a tartalomra utaló kérdéseket, s csak ezt követően olvassuk fel a szöveget (vagy kapcsoljuk be a magnót).

Az első meghallgatás után magyarul megbeszéljük a hallottakat a kérdések alapján. A második meghallgatás előtt a hallgatók a következő feladatot kapják: jegyezzék meg a szövegben a kérdésekre adható orosz nyelvi válaszokat.

A második meghallgatást követően a részletes tartalmi és nyelvi megbeszélés következik; a rövid (esetleg egyszerűsített) tartalmat orosz nyelven megszerkesztik és leírják a hallgatók. Ezután kerül sor a már nem szövegértési, hanem fordítási feladat megoldására: fólián kivetítjük a teljes szöveget, elvégeztetjük a mondattani (szerkezeti) elemzést; s kiemelten elemeztetjük az igenévi szerkezeteket.

A szövegértési készség fejlesztésének módja, stratégiája minden esetben más és más, mivel ez alapvetően a konkrét szövegek függvénye! Ennek figyelembevételével a legfontosabb metodológiai ajánlásunk e területen is mindeneke előtt a komplex célelemzés.

Minden esetben a szövegértési gyakoroltatás kettős célját kell szem előtt tartani: egyrészt a megfelelő előkészítéssel biztosítani kell az adott szöveg lényeges információtartalmának megértését; másrészt fejleszténi kell magát az önálló szövegértési képességet, amely a szükséges lexikai és nyelvtani ismeretek birtoklása mellett magában foglalja a céltudatos szelekciót és lényegkiemelést is.

A fordítási készség legfontosabb összetevője a szövegelemzési képesség, amelynek módszertani szakirodalma igen gazdag, s amelyhez speciális jegyzetek, gyakorlóanyagok is rendelkezésünkre állnak a főiskolán (ld. Irodalomjegyzék).

Gyakran találkozunk azzal a téves elképzeléssel, hogy a szavak és a nyelvtan ismerete automatikusan biztosítja a fordítási készséget is; pedig tudnunk kell, hogy az csakis tervszerű előkészítéssel, megfelelő mennyiségű és minőségű szótárkezelési és szövegelemzési gyakoroltatással alakítható ki, és a szövegértést még átváltási, stilisztikai gyakorlatsorokkal is ki kell egészíteni.

A nyelvoktatási folyamat egészére és valamennyi részterületére vonatkozó legfontosabb pedagógiai-módszertani követelmény a tantárgy megszerettetése, a nyelvtanulás vonzóvá tétele, amelyhez fontos feltétel a sikerélmény biztosítása. Céltudatos munkával be kell bizonyítanunk a hallgatóknak, hogy a hasznos lexikai alapszerkezetek helyes reprodukálásával és egyszerű átalakításával is képesek eredményes kommunikáció létesítésére a legfontosabb élethelyzetekben; nem kell félniük a beszédttől; érezzék át a "kevés szóval oroszul" célkitűzés megvalósíthatóságát.

Ehhez természetesen magas színvonalú pedagógiai összetevékenységre, helyes tanári beállítódásra, gyakorlottságra van szükség, amihez a tudatoság - nélkülözhetetlen alap.

IRODALOMJEGYZÉK

- 1./ szerk.: Dr.Báboti-Dr.M.Nádasi: A pedagógiai kutatás módszerei
Tk.k. Bp. 1974.
- 2./ szerk.: Banó-Kosaras: Az orosz nyelv oktatásának metodikája
Tk.k. Bp. 1977.
- 3./ Budai László: Különféle nyelvtanulási módok hatékonyságának össze-
hasonlító kvantitatív vizsgálata MNYO Bp. 1983. 1.rész
- 4./ Дежё Ласло: Типологическая характеристика русской грамматики в сопоставлении с венгерской Tk.k. Bp. 1984.
- 5./ szerk.: Horváth-Temesi: Összevető nyelvvizsgálat, nyelvoktatás
Tk.k. Bp. 1972.
- 6./ Klaudy Kinga: Orosz-magyar fordítástechnika Tk.k. Bp. 1980.
- 7./ Köllő Márta: Az orosz nyelv oktatásának néhány kérdése Tk.k. Bp. 1978.
- 8./ Lengyel Zsolt: Tanulmányok a nyelvelsajátítás köréből
Akadémiai Kiadó Bp. 1981.
- 9./ Lieber Péterné: A kommunikáció-központú orosznyelv-oktatás néhány
kérdése Tk.k. Bp. 1983.
- 10./ Mikoláné Ádám Gizella-Végyvári Valentyina: Általános lexikai és nyelv-
tani alapozás; Orosz nyelv tankönyv a katonai főiskolák hallgatói
számára MN Tanint.Csf.-ség Bp. 1985.
- 11./ Mikoláné Ádám Gizella: Fordítástechnikai szabály- és feladatgyűjtemény
Szolnok, KGYRMF 1984. (Kézirat gyanánt!)
- 12./ Ramszina-Polidva: Kommunikatív gyakorlatok Tk.k. Bp. 1985.